

นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

Lexicon of Vipassanabhavana in Buddhist Scripture

¹พระมหาโกมล กมลโล, ²พระภavanaพิศาลเมธี

³พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ธรรมอาจารย์, ⁴พระประเทือง ขนุนติโก

⁵ชำนาญ เกิดช่อ และ ⁶สังข์वाल เสริมแก้ว

¹Phramaha Komon Kamalo, ²Phra Bhavanaphisanmethi

³Phrakrupalad Sampipatthanadhammajan, ⁴Phra Prathueang Khantiko

⁵Chamnarn Koedchor and ⁶Sungwan Soremkaew

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhakosa campus, Thailand

Email: ¹nnirun98@gmail.com, ²Palikommon2511@gmail.com

Received August 27, 2022; Revised September 21, 2022; Accepted October 1, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง “นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” นี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เพื่อศึกษาชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา เพื่อสร้างชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา และเพื่อนำเสนอนามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยกระบวนการสร้างคำศัพท์ตามหลักคัมภีร์สหทวิเสส แล้วนำมาจัดชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนา ผลการวิจัยพบว่า

1) ชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งเป็นวรรคตามหลักภาษาบาลี โดยมีการจัดเป็นหมวดหมู่หรือวรรคตามฐานกรณ์ที่เกิด คือ (1) กวรรค ได้แก่ ก ข ค ง (2) จวรรค ได้แก่ จ ฉ ช ฌ ญ (3) ตวรรค ได้แก่ ต ถ ท ฐ ฑ (4) ปวรรค ได้แก่ ป ผ ฝ พ ภ วม และ (5) พยัญชนะวรรค ได้แก่ ย ร ล ว ส ห ฬ อ

2) กระบวนการสร้างชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา โดยรวบรวมคำศัพท์เกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีวิธีการคัดเลือกคำศัพท์ตามหลักสติปัฏฐานสูตร นำมาวิเคราะห์ เพื่อแยกธาตุ วิภัติ ปัจจัย และทำให้เห็นที่มาของคำศัพท์ พร้อมแสดงความหมายและรูปวิเคราะห์ของบทบาลี แล้วประกอบให้เป็นบทบาลีสำเร็จตามกระบวนการสร้างคำศัพท์ตามคัมภีร์สหทวิเสส นำคำศัพท์ที่ผ่านกระบวนการสร้างดังกล่าวมาจัดเป็นชุดความรู้

3) การจัดชุดความรู้คำศัพท์นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาแบ่งเป็น 2 หมวดใหญ่ คือ ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน มี 4 หมวดย่อย คือ 1) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 2) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดเวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน 3) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน 4) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน และชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดทั่วไป ที่ใช้ในการอธิบายการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

คำสำคัญ: นามานุกรม; วิปัสสนาภาวนา; คัมภีร์พระพุทธศาสนา

Abstract

This research on the "Lexicon of Vipassanabhavana in Buddhist Scriptures" contained 3 objectives: to study the knowledge set of the "Lexicon of Vipassanabhavana", to create the knowledge set of the "Lexicon of Vipassanabhavana", and to present the "Lexicon of Vipassanabhavana." This research was documentary research by collecting and analyzing the data using the word formation process according to Saddāvisesa tradition and then bringing it to organize a knowledge set of the "Lexicon of Vipassanabhavana." The results showed that:

1. The knowledge set of the "Lexicon of Vipassanabhavana" appear in Buddhist scriptures were conducted according to Pali linguistic principle and classified into consonant categories by its original articulation, namely: the grouped consonants; (1) k, kh, g, gh, ṅ, (2) c, ch, j, jh, ñ, (3) t, th, d, dh, n (4) p, ph, b, bh, m, and (5) the ungrouped, y, r, l, v, s, h, ḷ, ṁ or ṇ.

2. The building process knowledge set of the "Lexicon of Vipassanabhavana" by collecting vocabulary about Vipassanabhavana in the Buddhist scriptures and selecting words according to the Satipatthana Sutra, then bringing the word analysis in order to parse Pali words by illustrating the origin of each term composed of root, declension, suffix, literal meaning, and derivation form of the Pali terms. After analysis, the words were combined as complete terms based on the word formation process in the Saddāvisesa tradition and were organized into a knowledge set.

3. This "Lexicon of Vipassanabhavana" was designed into 2 main parts: The knowledge set of 'Lexicon of Vipassanabhavana' taken from Mahasatipatthana teachings consisting of 4 parts; 1) Lexicon or words found in *Kāyānupassanāsatipaṭṭhāna* section, 2) words found in *Vedanānupassanāsatipaṭṭhāna* section, 3) words found in *Cittānupassanāsatipaṭṭhāna*

section, 4) words found in *Dhammānupassanāsatipaṭṭhāna* section, and The knowledge set of general vocabularies used to clarify the Vipassana meditation practice.

Keywords: Lexicon; Vipassana Meditation; Buddhist Scriptures

บทนำ

ภาษาเป็นเครื่องมือการสื่อสารอันทรงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตที่คนจะต้องเรียนรู้ และตระหนักว่าภาษานั้นเป็นเพียงเครื่องมือสื่อให้เข้าถึงความจริงและความประสงค์ที่ผู้ต้องการสื่อสาร โดยเฉพาะภาษาบาลีนั้น เป็นภาษาหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสื่อสารหลักธรรมของพระองค์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ภาสนฺติ อตฺถํ เอตยาติ ภาสา, มาคธภาสาติ (Phraaccavangsatera, 2003) แปลว่า ชื่อว่า ภาษา เพราะเป็นเครื่องกล่าวเนื้อความ มีภาษามคธ (บาลี) เป็นต้น อันเป็นภาษารักษาพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประกาศคำสอนที่เป็นหลักในการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึง มรรค ผล นิพพาน ซึ่งผู้ที่สืบทอดพระพุทธศาสนาต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักภาษาบาลีอย่างแตกฉาน เพราะคำศัพท์ภาษาบาลีมีความหลากหลายทั้งด้านความหมายและคำศัพท์ที่นำไปใช้

ภาษาบาลีที่พุทธศาสนิกชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าภาษาบาลีคือภาษามคธ เพราะว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ที่พุทธคยา แคว้นมคธ และประกาศศาสนาครั้งแรกที่แคว้นมคธ ดินแดนแคว้นมคธจึงเป็นเวทีที่พระพุทธเจ้าทรงประสบผลสำเร็จในการประกาศพระพุทธศาสนาในระยะเริ่มแรก พระพุทธเจ้าถึงแม้จะไม่ได้เป็นชาวมคธ แต่ก็ทรงสามารถตรัสภาษามคธได้ เพราะทรงเป็นพระสัมพันธวงศ์ในรัฐทศกัณฐ์ (Pengpala, 1990)

การใช้ภาษาในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้ามีลักษณะเด่นที่สำคัญ พอสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้คือ (Phra Dhampidok P. A. Payutto, 1999; Sangchanknam, 1997)

1) ทรงใช้ภาษาท้องถิ่นในการประกาศพระศาสนาเป็นที่ทราบกันดีว่าพระองค์ทรงใช้ภาษาของชาวมคธทุกระดับชนชั้นเป็นภาษาในการสั่งสอน เหตุผลสำคัญที่ทรงเลือกใช้ภาษามคธ (Mahachulalongkomrajavidyalaya University. (1989). *Pali Commentary*, 4 /32: 27, Mahachulalongkomrajavidyalaya University. (2009). *Thai Commentary*, 4/32: 40)

2) ทรงใช้ภาษาสามัญที่ไม่ใช่ภาษาชั้นสูง แต่ใช้เป็นสื่อแสดงเหตุผลแห่งความจริงความถูกต้องและความดีงามเพราะเป้าหมายสำคัญของพุทธกิจคือการช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ การใช้ภาษาที่ง่ายและเอื้อต่อการบรรลุเป้าหมายนั้น (Mahachulalong komrajavidyalaya University. (1989). *Pali Commentary* 7/ 285: 46, Mahachulalongkomrajavidyalaya University. (2009). *Thai Commentary* 7/ 285: 71)

3) ทรงใช้ภาษา แต่ไม่ทรงยึดติดในภาษาที่ใช้ พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นว่าโลกประสบการณ์ของมนุษย์นั้นตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นหลักการที่สำคัญที่พระพุทธเจ้าใช้สอนสาวกเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ในกระบวนการเรียนการสอนมีความจำเป็นต้องรู้ความหมายของคำศัพท์วิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจหลักปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง เนื่องจากคำศัพท์ภาษาบาลีมีความหมายหลากหลาย อาจทำให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรวบรวม แล้วนำมาวิเคราะห์ แยกธาตุ วิภัติ ปัจจัย ซึ่งจะทำให้เห็นที่มาของคำศัพท์ พร้อมความหมายและรูปวิเคราะห์ของบทบาลีที่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาภาวนา จากนั้นนำมาจัดเป็นชุดความรู้ เพื่อทำเป็นคู่มือและสื่อการสอน การรู้ที่มาและความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีทำให้โยคีผู้ปฏิบัติเข้าใจตัวบทและง่ายต่อการถ่ายทอดให้ผู้อื่น สื่อการเรียนการสอนที่สามารถใช้ได้จริงจึงจะสามารถสอนภาษาบาลีได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลต่อเนื่องไปถึงผลการอ่านออกเขียนได้รวมถึงเข้าใจหลักในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติได้ ผู้สอนย่อมสามารถอธิบายคำศัพท์และที่มาของคำศัพท์ที่ปรากฏใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

คณะผู้วิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ได้เปิดการเรียนการสอนตามหลักสูตร ขณะเดียวกันได้พัฒนาความสามารถของอาจารย์ภายในสาขาให้มีความรู้ลึกจนที่สุดได้มีความคิดริเริ่มและตระหนักรู้ถึงแนวทางพัฒนาความรู้เชิงบูรณาการด้านภาษาบาลี กล่าวคือมีแนวคิดที่จะพัฒนาองค์ความรู้ทางภาษาบาลีให้แพร่หลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสวงหาความรู้และความสามารถในการบริการวิชาการแก่ชุมชนแบบบูรณาการ และให้ประสานกับนโยบายการศึกษาไทย ตามแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และทิศทางการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2574 ซึ่งหลักสูตรได้จัดบริการวิชาการแก่ผู้สอนภาษาบาลีอย่างต่อเนื่องในหัวข้อที่หลากหลาย โดยมุ่งเน้นให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สอนภาษาบาลีและสอดคล้องกับเนื้อหาการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยในทุกช่วงชั้น รวมถึงคำศัพท์นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาอันเป็นคำภาษาบาลีที่ใช้เป็นสื่อในการสอนการเจริญสมณะและวิปัสสนา มีคำว่ากรรมฐาน สมณะ กสิณ วิปัสสนา กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นต้น ที่เป็นความรู้พื้นฐานก่อนที่โยคีผู้ปฏิบัติจะเข้าสู่ภาคปฏิบัติควรรู้เป็นเบื้องต้น จึงเป็นความจำเป็นที่คณะผู้วิจัยจะได้แยกแยะรากศัพท์ที่ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ กระบวนการสร้างคำศัพท์ด้วยสูตรทางไวยากรณ์ รูปวิเคราะห์ของคำศัพท์พร้อมความหมายในประโยคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอันจะเป็นคู่มือและสื่อการสอนที่ช่วยให้ผู้สอนสามารถอธิบายคำศัพท์และที่มาของคำศัพท์ที่ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ในทางวิชาการด้านภาษาบาลีสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา
2. เพื่อสร้างชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา
3. เพื่อนำเสนอนามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา

วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบหรือวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลมาเป็นองค์ความรู้เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมคำศัพท์ภาษาบาลีที่จำเป็นต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ขั้นตอนที่ 2 คัดเลือกคำศัพท์ตามหลักสติปัฏฐานสูตร วิเคราะห์รากศัพท์ที่ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ แล้วประกอบให้เป็นบทบาทสำเร็จ ตามกระบวนการสร้างคำศัพท์ตามคัมภีร์ลัทธิทท-วิเสส

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์นามานุกรมวิปัสสนาภาวนา

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมเสนอแนะประเด็นเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ทางวิชาการต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 เรียบเรียงเนื้อหาเสนอเป็นรูปเล่ม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ ได้พบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. จากการศึกษาชุดความรู้นามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา พบว่า ภาษาบาลีเป็นคำศัพท์หลักในการอธิบายความหมายของการเจริญสมณะและวิปัสสนา เป็นภาษารักษาพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ประกาศคำสอนในการปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาเพื่อเข้าถึง มรรค ผล นิพพาน สาวกผู้ที่สืบทอดพระพุทธศาสนาต้องมีความรู้ความเข้าใจในหลักภาษาบาลีอย่างแตกฉาน เพราะคำศัพท์ภาษาบาลีมีความหลากหลายทั้งด้านความหมายและคำศัพท์ วิธีดำเนินการสร้างคำศัพท์ที่เลือกมาเป็นกรณีศึกษาสามารถแยกเป็น ธาตุ วิภัติ ปัจจัย และกระบวนการสร้างโดยอ้างอิงสูตรจากกลุ่มคัมภีร์ลัทธิททวิเสส ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกคำศัพท์ที่เป็นบทบาททั้งที่เป็นบทเดียว หลายบท และประโยคมาจากหมวดของสติปัฏฐาน 4 และจากหมวดธรรมอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นหลัก โดยจัดหมวดหมู่ตามฐานกรณ์อักษรภาษาบาลีจากพยัญชนะวรรคไปจนถึงอวรรค (นอกรวรรค)

คำศัพท์วิปัสสนาภาวนาที่ศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แบ่งเป็นวรรคตามหลักภาษาบาลี โดยจัดเป็นหมวดหมู่หรือวรรคตามฐานกรณ์ที่เกิด ดังนี้

(1) กวรวรรค อาทิเช่น กรรม, กามฉันทะ, กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน, กายายตนะ, กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกได้, ขณิกสมาธิ, ชันธ, คือนิรอรณ 5, คือโพชฌงค์ 7, คืออริยสัจ 4, คืออายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6, คืออุปาทานชั้น 5

(2) จวรวรรค อาทิเช่น จักขายตนะ, จงกรรม, จิต, จิตตูปปาทะ, จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน, จิตมีราคะ-ปราศจากราคะ จิตมีโทสะ-ปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ-ปราศจากโมหะ จิตหลุด-พ้นจากราคะ-โทสะ-โมหะ จิตเป็นมรรค-ไม่เป็นมรรค จิตมีจิตอันยิ่งกว่า-ไม่มีจิตอันยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ-ไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้นแล้ว-ไม่หลุดพ้น แล้ว, เจโตวิมุตติ, ซึ่งซากศพอันเขาทิ้งไว้ในป่าช้า, ฌานสมาบัติ, ญาณ, ญาณทัสสนวิสุทธิ

(3) ตวรวรรค อาทิเช่น ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า, ตรุณวิปัสสนา, ตั้งกายตรง, ทวาร, ทักขิไณยสงฆ์, ทำความรู้จักตัว (ในการก้าวไป การถอยกลับ, ในการแลดู การเหลียวดู, ในการคู้เข้า การเหยียดออก, ในการครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร, ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม, ในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ, ในการเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง), ทิฏฐิสัมปันนะ, ทิฏฐิวิสุทธิ, ทิฏฐิปัตตะ, ทุกขสัมมสนะ, ทุกขลักษณะ, ธัมมานุสारी, ธาตุ, ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน, นังคัลลังก์, นาม, นามรูปปริจเฉทญาณ, นิโรธสมาบัติ, นิพพาน, นิพพิทาญาณ

(4) ปวรวรรค อาทิเช่น บริกรรม, บริกรรมภาวนา, บุญ, ปัดคะ, ปัจจัยปริคคหญาณ, ปัจจเวกชนญาณ, ปัญญา, ปัญญาวิมุตติ, ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ, ปฏินิสัคคานุปัสสนา, ปฏิสังขญาณ, ปฏิสัมภิตาญาณ, ปริเทวะ, ปริณญา, ปุณฺณ, ไปสู่ป่า ไปสู่โคนไม้ ไปสู่เรือนว่าง, ผลญาณ, ผลสมาบัติ, พิจารณาเห็นกายในกายอยู่, พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่, พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่, พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิด (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่, พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับ (แห่งลมหายใจ) ในกายอยู่, พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่, ภวังคจิต, ภาวนา, ภาวนาญาณ, ภาวนาธุปัสสนาญาณ, ภาวนา หรือ ภาวนูปัสสนาญาณ, มรรคมรรค 8, มรณะ, มัจฉาทิฏฐิ, มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ, มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก, มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ, มีธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม, มุญจิตุกัมมตา ญาณ, เมตตาเจโตวิมุตติ, เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า “เราเดิน”, เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่า “เรายืน”, เมื่อดำรงกายอยู่โดยอาการใด ๆ ก็รู้ชัดกายที่ดำรงอยู่โดยอาการนั้น ๆ, เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้ายาว” เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกยาว” เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจเข้าสั้น” เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า “เราหายใจออกสั้น”, เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า “เราเสวยสุขเวทนา” เมื่อเสวยทุกขเวทนา ก็รู้ชัดว่า “เราเสวยทุกขเวทนา” ฯลฯ

(5) อวรวรรค อาทิเช่น โยคี, โยนิโสมนสิการ, รูปฌาน, ลักขณูปนิชฌาน, วัฏฏะ, วัฏฏรูป, วสี, วิถีจิต, วิปัสสนาธรรม, วิปัสสนาญาณ, วิปัสสนาภาวนา, วิปัสสนาญาณิก, วิปัสสนูปกิเลส, วิมุตติ, วิมุตตिसุข, วิโมกข์, วิรติ, วิสุทธิ, ฐานคามินิวิปัสสนา, โวทาน, ศรัทธา, ศีล, สกทาคามี, สติปัฏฐาน, สมถภาวนา, สมถยานิก, สมาทาน, สมาธิ, สมาบัติ, สังขารูปกชาญาณ, สัญญาเวทียตนิโรธสมาบัติ, สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน, สัตว์, สัทธรรม, สัทธานุสारी, สัทธาวิมุต, สันตติ, สัมปชัญญะ, สัมมสนญาณ,

สัมปชาน, สัมมาทิฏฐิ, สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้กงลมทั้งปวง หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เรากำหนดรู้กงลมทั้งปวง หายใจออก”, สำเนียงว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า” สำเนียงว่า “เราระงับกายสังขาร หายใจออก”, ลิขิตตวิปัสสนา, สุขวิปัสสก, สุข, สุขวิปัสสนา, เสขะ, โสกะ, โสตาปัตติมรรค, โสตาบัน

2. กระบวนการสร้างชุดความรู้มานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา พบว่า การศึกษาชุดความรู้มานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา เป็นการศึกษาวิเคราะห์คำศัพท์ตามหลักคัมภีร์สหวิเสส เพื่อแยกแยะคำศัพท์บทบาลี โดยแสดงให้เห็นที่มาของคำศัพท์ว่าประกอบด้วยธาตุ วิภัติ ปัจจัย พร้อมแสดงความหมายและรูปวิเคราะห์ของบทบาลีชุดความรู้มานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา การแยกคำศัพท์แล้วนำมาผสมผสานให้เป็นบทบาลีเป็นวิเคราะห์รากศัพท์ที่ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ แล้วประกอบให้เป็นบทบาลีสำเร็จตามกระบวนการสร้างคำศัพท์ตามคัมภีร์สหวิเสส

กระบวนการสร้างชุดความรู้มานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา โดยรวบรวมคำศัพท์เกี่ยวกับวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีวิธีการคัดเลือกคำศัพท์ตามหลักสติปัฏฐานสูตร นำมาวิเคราะห์ เพื่อแยกธาตุ วิภัติ ปัจจัย และทำให้เห็นที่มาของคำศัพท์ พร้อมแสดงความหมายและรูปวิเคราะห์ของบทบาลี แล้วประกอบให้เป็นบทบาลีสำเร็จตามกระบวนการสร้างคำศัพท์ตามคัมภีร์สหวิเสส นำคำศัพท์ที่ผ่านกระบวนการสร้างดังกล่าวมาจัดเป็นชุดความรู้ อาทิเช่นคำว่า

กาย ภาษาบาลีใช้ว่า กาย มาจาก กุ บทหน้า อี หรือ อย-ธาตุ คติย-ในความหมายว่าไป (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ณ ปัจจัย วิเคราะห์ว่า กุจฺจนํ อาโย อุปฺปตฺติฏฺฐานนฺติ กายो, เอกกาเปกฺขาย อุปฺปฏฺเจน กสฺสชาตา อวฺยวหา อายนฺติ ยสฺมี โส กายो, กุจฺจนํ เกสาทึนํ อาโยติ กายो, โส วิวายววานอุปฺปตฺติฏฺฐานํ กายोติ อิตฺถ สฺมุโห วุตฺโต. ชื่อว่ากาย เพราะเป็นที่เกิดของสิ่งสกปรกทั้งหลาย, ชื่อว่ากาย เพราะเป็นที่ไป ของอวัยวะทั้งหลายที่ชื่อว่า กะ เหตุมีน้อยเมื่อมุ่งถึงแต่ละ ส่วน, กอง ท่านกล่าวไว้ในที่นี้ว่า “ส่วนของสิ่งสกปรกมีผมเป็นต้น ชื่อว่ากาย เปรียบเหมือนร่างกายนั่นเป็นที่เกิดขึ้นของอวัยวะทั้งหลาย” (Phramokkallanamahatera, 1992)

องฺคปจฺจุจฺจนํ เกสาทึนญฺจ ธมฺมานํ สฺมุหฺวเจน หตฺถิกายรรทกายาทโย วีย กายो ชื่อว่ากาย เพราะมีความหมายว่าผมของอวัยวะน้อยใหญ่และธรรมทั้งหลายเหมือนร่างกายข้าง และตัวถึงรถเป็นต้น (Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1989). Pali Commentary. 2/373: 371, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2009). Thai Commentary 2/373: 000)

อยนฺติ เอตฺถาติ อาโย เกสาทโย เอตฺถ สรีเร อยนฺติ ปวตฺตนฺติ อิตฺติ ตสฺมา อิทํ สรีรํ อาโย. กุจฺจนํ เกสาทึนํ อาโย อุปฺปตฺติเทโส กายो. ชื่อว่ากาย เพราะเป็นที่เกิดของส่วนทั้งหลายมีผม เป็นต้นที่น่ารังเกียจ (Phrayankittitara, 1999)

อายนฺติ เอตฺนาติ อาโย ธมฺมา เอตฺน วิญญตฺติสงฺขาเตน ธมฺเมเน การณญฺเตน อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ อิตฺติ ตสฺมา โส ธมฺโม อาโย วิญญตฺติ. กุจฺจโต อาโย กายो. อิตฺถ กายสทฺโท กายวิญญตฺติวาทโก. ชื่อว่า

อายะ เพราะวิเคราะห์ว่า ธรรมทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นด้วยธรรมคือเหตุ กล่าวคือ วิญญาณนั้น เพราะเหตุ นั้น ธรรมนั้น ชื่อว่าอายะ หมายถึงวิญญาณ. ความเกิดขึ้นที่น่ารังเกียจ ชื่อว่ากายะ. ในที่นี้ กาย-คัพพ - มีความหมายว่ากายวิญญาณ (Phrayankittitara, 1999)

กาย คัพพเป็นกิตก มาจากรากคัพพว่า กุ + อิ + ณ มีวิธีการทำรูปดังนี้

กุ + อิ	อิ ชี	อวาทาตุ	ภูวาทโย ธาตโว.
กุ + อิ + ณ		ลง ณ ปัจจัย	วิสรูปทาติโต ณ.
กุ + อิ + ณ		ณ ชื่อว่ากิต	อญญเถ กิต.
กุ + อิ + ณ		ณ เป็นเหมือนการิตปัจจัย	การิตํ วีย ฌานูปุณฺโธ.
กุ อุ + อิ + ณ อ		แยกพยัญชนะจากสระ	ปุพฺพมโหจิตมสฺสรํ สเรนฯ.
กุ อุ + อิ + ณ อลป ณ		อนุพันธ์	การิตานํ โณ โลป.
กุ อุ + อิ > เอ + อ		วูทธิ อิ เป็น เอ	อสโยคนตสฺส วูทธิ การิต.
กุ อุ + เอ > อา + อ		เปลี่ยน เอ เป็น อา	เต อาวยา การิต.
กุ อุ + อา + อ		แยกพยัญชนะจากสระ	ปุพฺพมโหจิตมสฺสรํ สเรนฯ.
กุ อุ + อา + อ		ลบสระหน้า ปกติสระหลัง	สรโลโปมาเทสปปจฺยาติมฺหิฯ.
กาย		นำพยัญชนะประกอบกับสระหลัง	นเย ปรี ยุตเต.
		สำเร็จรูปเป็น กาย	

เวทนา ภาษาบาลีใช้ว่า เวทนา มาจาก วิท-ธาตฺ ญาณมงคลเย-ในความหมายว่า รู้, ความเป็น มงคล, ภาวะ-ความมี, วิมฺสนลาภตฺถุญฺญํ-พิจารณา, ได้, ยินดี, อนุภาวนิवासายานเถริเย-เสวย, อาศัย อยู่, พุค, มั่นคง (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ยุ ปัจจัย ลง อา ปัจจัยในอิติถิลิงค์ มีรูป วิเคราะห์ว่า เวทยิตติ เวทนา ชื่อว่าเวทนา เพราะเสวย (อารมณฺ). (Phrabuddhappiyamahatera, 2000) เวทยิตติ เวทนา. อารมณฺณรลํ อนุภาวนิตติ วา. ชื่อว่าเวทนา เพราะรู้ หรือเสวยรสแห่งอารมณฺ. (Phramokkallanamahatera, 1992) วิทิตา เวทนาติ สามญฺญโต อุทยทสฺสเนน วิทิตา เวทนา. ๔เปฯ เวทนาสุ ตาว สุขทุกขา ปากฺกา, อุเปกฺขา ปน สุขฺมา ทฺวปฺริคฺคหา, น สฺนฺน ปากฺกา. สปิ จสฺส ปากฺกา โหติ. คำว่า เวทนา จึง ปรากฏ ได้แก่เวทนาที่ปรากฏด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยความเสมอกัน. ๔ลฯ บรรดาเวทนาทั้งหลาย สุขเวทนาและทุกข์เวทนาปรากฏชัดก่อน ส่วนอุเบกขาเวทนาละเอียด กำหนดถือเอาได้ยาก ไม่ปรากฏ ด้วยดี และแม้อุเบกขานั้นก็ย่อมเป็นอันปรากฏแล้วแก่พระโยคินั้น. (Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1989). Pali Commentary. 2/167: 126, Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2009). Thai Commentary 2/167: 168)

จิต ภาษาบาลีใช้ว่า จิตฺต มาจาก จินฺต-ธาตฺ ชานเน-ในความหมายว่า รู้ (Phravisut tacharamahatera, 2016) ลง ต ปัจจัย, จิ-ธาตฺ จเย-สังสม (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ต ปัจจัย, จิตฺต-ธาตฺ จิตฺตํ ภิรณทสฺสเนนเลขาพฺฤเตสุ-ทำให้วิจิตร, เห็น, เขียน, อัจฉรีย

(Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง อ ปัจจัย, จิต-ธาตุ สญเจตเน-กระตุ้นเตือน, ไวยาหุสสาเห-ข้อ ขาย, ฤตสาหะ (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ตก ปัจจัย วิเคราะห์ว่า อารมณฺ์ จินฺเตตฺติ จิตฺตํ , วิชาเนตฺติ อตฺถิ. สพฺเพสุ จิตฺเตสุ ยํ โลเกยฺยกุสลากุสลมหาภิริยาจิตฺตํ ตํ ชวนวิถิวนเณ อตฺตโน สนฺตานํ จิโนตฺติ จิตฺตํ. วิปากํ กมฺมกิลเลเสหิ จิตฺตํ จิตฺตํ. ยถานุปโต จิตฺตตาย จิตฺตํ. จิตฺตกรณตาย จิตฺตํ. ชื่อว่าจิตตะ เพราะคิดอารมณ์ อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์, ชื่อว่าจิตตะ เพราะสังสม กระแสจิตของตนโดยความเป็นชวนวิถิ คือบรรดาจิตทุกดวง จิตที่เป็นกุศล อกุศล และมหาภิริยาจิต ฝ่ายโลกียะ, ชื่อว่าจิตตะ เพราะกรรมกิลเลสังสมไว้แล้ว หมายถึงวิปากจิต, ชื่อว่าจิตตะ เพราะสภาพ ของตนมีความเป็นไปอย่างวิจิตรนานาประการ (Phramokkallanamahatera, 1992) จินฺเตตฺติ จิตฺตํ, วิญญาณํ, จิตฺต- กุมมาทิ จ. (Somdes phrabuddhachinnawong, 2016) ชื่อว่าจิตตะ เพราะคิด หมายถึงวิญญาณและจิตรกรรมเป็นต้น ในที่นี้ พระอรรถกถาจารย์ ได้ขยายความว่า บทว่า จิตฺตํ (จิต) ได้แก่ วิญญาณํ ก็วิญญาณนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า จิต เพราะเป็นธรรมชาติที่วิจิตรพิสดารด้วยภูมิ วัตถุ อารมณ์ และวิถีจิตมีภิริยาจิตเป็นต้น

ธรรม ภาษาบาลีใช้ว่า ธมฺม มาจาก ธร-ธาตุ ธารเณ-ในความหมายว่า ทรงไว้, จิตฺยธฺมฺเน-ตั้งอยู่, พินาส, (Phravisuttacharamahatera, 2016) ธ-ธาตุ จาเล-ให้หวั่นไหว, คติธเร-ไป, มั่นคง (Phravisuttacharamahatera, 2016: 213) ลง รหมฺม ปัจจัย วิเคราะห์ว่า ธรติ สพฺพนฺติ ธมฺมํ. อปาเยสฺวปตมานเณ อธิคตมคฺคาทิเก สตุเต ธาเรติ ธรติ เตนาคิ วา สลกฺขณํ ธาเรติ ปจฺจเยหิ ธรียตฺติ วา ธมฺโม. ชื่อว่าธัมมะ เพราะทรงความดีทุกอย่างไว้. ชื่อว่าธัมมะ เพราะเป็นเครื่องป้องกันบุคคลผู้บรรลุมรรคเป็นต้น ไม่ให้ตกไปในอบาย หรือที่ทรงลักษณะของตนไว้ หรือที่ถูกปัจจัยทรงไว้ (Phrabuddhappiyamahatera, 2000) อตฺตทานํ ธาเรนเต อปาเย วฏฺฏทุกฺเข จ อปตมานเณ กตฺวา ธาเรตฺติ ธมฺโม ปริยตฺยาทิ. ชื่อว่าธัมมะ เพราะทรงผู้มีธรรมไว้ไม่ให้ตกไปในอบายและทุกขในวัฏฏะ หมายถึงปริยัติธรรม เป็นต้น (Phramokkallanamahatera, 1992) ธมฺโมติ อเนกวิเสสฺ ธมฺเมสุ โลกุตฺตโร อูปปาติโต สจฺฉิกิโต จ จตุสฺส อปาเยสุ สํสาเร วา สตุเต อปตมานเณ ธาเรตฺติ ธมฺโม. อถวา โสตาปนฺนาทิตฺติ อริเยหิ ธาเรยิตฺติ น ปุณฺณชฺชเนหิตฺติ ธมฺโม. จตุฏฺฐมิโก ปน สลกฺขณํ ธาเรตฺติ ธมฺโม กกฺขพฺตฺตาทิตฺติ นุสนาทิตฺติ สกสกาเวน ปณฺณตฺเตหิ ธาเรยิตฺติ สลกฺกขียตฺติปิ ธมฺโม. เตปิฏฺโก ปน ปาฬิธมฺโม สกตฺถปฺรตฺยาทิเกเต อตฺเต ธาเรตฺติ ธมฺโม. เกจิ ตู วิหุ “ปาปเก อกุสเล ธมฺเม ธฺนาติ กมฺปติ วิหุสเสตฺติ ธมฺโม คํวํ “ธัมมะ” หมายถึงโลกุตตรธรรมที่เกิดขึ้นและธรรมอีกมากมายที่ต้องทำให้แจ้งชัด มีรูปวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าธัมมะ เพราะทรงสัตว์ไว้ ไม่ให้ตกไปในอบาย 4 หรือในสงสาร. ชื่อว่าธัมมะ เพราะพระอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้นทรงไว้ มิใช่ปุณฺณชฺชนทรงไว้. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าธัมมะ เพราะธรรมที่มีอยู่ในภูมิ 4 ทรงลักษณะของตนไว้. ชื่อว่าธัมมะ เพราะบัณฑิตสังเกตรู้ได้โดยมีสภาพของตน ๆ เป็นต้นว่า หยาบกระด้าง กระทบสัมผัสและสงบ. ส่วนพระบาฬีคือพระไตรปิฎกมีรูปวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าธัมมะ เพราะเป็นธรรมที่รักษาพระพุทธพจน์ไว้ ที่ทรงประโยชน์ต่างกันไว้ มีประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านเป็นต้น. ผู้รู้บางท่านกล่าวว่า ชื่อว่าธัมมะ เพราะกำจัดบาปอกุศล (Phraaccavangsatera, 2003)

สติ ภาษาบาลีใช้ว่า สติ มาจาก สร-ธาตุ คติที่สาจินฺตาสฺ-ในความหมายว่า-ไป, เปียดเบียน, คิด ลง ติ ปัจจัย วิเคราะห์ว่า สรติ สรฺนฺติ วา ตาย สรณฺมตฺตเมว วา เอสาติ สติ. ปมาทํ วา สรติ หีสติติ สติ ชื่อว่าสติ เพราะระลึกได้ หรือเป็นเหตุให้ระลึกได้ หรือเพราะกำจัดความประมาท (Phramokkallanamahatera, 1992) สรฺนฺติ เอตาย สตฺตา, สยํ วา สรติ, สรณฺมตฺตเมว วา เอตฺนฺติ สติ ชื่อว่าสติ เพราะทำให้เหล่าสัตว์ระลึก หรือเป็นสภาวะระลึกเอง หรือเป็นเพียงความระลึก (Phraaccavangsatera, 2003)

โสตาปัตติมรรค ภาษาบาลีใช้ว่า โสตาปัตติมคฺค มาจากคำศัพท์ว่า โสตาปัตติ ที่มาจากสอง คำศัพท์ว่า โสต มาจาก สฺ-ธาตุ สวเน-ในความหมายว่า-ฟัง, หีสาย-เปียดเบียน, สฺส-ธาตุ โสสเน-ในความหมายว่า-เหี่ยวแห้ง, สช-ธาตุ วิสฺสชฺชเน-ในความหมายว่า-สละ-ละ, สร-ธาตุ หีสาย-ในความหมายว่า-เปียดเบียน, สฺก-ธาตุ โสเกเน-ในความหมายว่า-งาม + ต (Phramokkallanamahatera, 1992) และอาปัตติ มาจาก อา-อุปสัคบทหน้า ปท-ธาตุ คติมฺหิ-ในความหมายว่า-ไป (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ติ ปัจจัย และคำศัพท์ว่า มคฺค มาจาก มชฺช-ธาตุ สฺพุทฺธิสฺสณฺณสเน-ในความหมายว่า-หมดจด, ปัดกวาด, ประดับ (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ณ ปัจจัย, มคฺค-ธาตุ อเนวสเน-ในความหมายว่า-แสวงหา, สงฺขารสปปเน-ปรุงแต่ง, ไป (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ณ ปัจจัย, แยกเป็น ม หนึ่งบท มาจาก มร-ธาตุ ปาณจาเค-ในความหมายว่า-สละชีวิต-ความตาย (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง ร ปัจจัย และ ค อีกหนึ่ง บท มาจาก คมฺ-ธาตุ คตฺย-ในความหมายว่า-ไป (Phravisuttacharamahatera, 2016) ลง กุวิ ปัจจัย วิเคราะห์ว่า อาทิตฺโต ปชฺชนํ อาปัตติ, โสตสฺส อาปัตติ โสตาปัตติ การเข้าถึงเป็นเบื้องต้น ชื่อว่าอาปัตติ การเข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานเป็นเบื้องต้น ชื่อว่าโสตาปัตติ. (Phrayankittitara, 1999) มคฺคโสตสฺส อาปชฺชนํ โสตาปัตติ, โสตาปัตติ เอว มคฺโค โสตาปัตติมคฺโค. โสตาปัตติยา ผลํ โสตาปัตติผลํ, สมาปชฺชีย ตีติ สมาปัตติ, โสตาปัตติผลเมว สมาปัตติ โสตาปัตติผลสมาปัตติ. การถึงกระแสคือมรรค ชื่อว่าโสตาปัตติ มรรคคือโสตาปัตติ ชื่อว่าโสตาปัตติมรรค ผลแห่งการถึงกระแส ชื่อว่าโสตาปัตติผล ชื่อว่าสมาปัตติ เพราะความหมายว่าเข้าถึงสมาบัติ คือโสตาปัตติผล ชื่อว่าโสตาปัตติผลสมาบัติ (Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1989). Pali Commentary 1 / 1 9 : 116, Mahachulalongkorn rajavidyalaya University. (2009). Thai Commentary. 1/19: 149)

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมคำศัพท์บทบาลีที่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนาภาวนา โดยนำมาคัดเลือก วิเคราะห์ แยกธาตุ วิภัติ ปัจจัย ความหมายโดยตรงและความหมายที่เกี่ยวข้อง รวบรวมเรียบเรียง คำศัพท์จัดเป็นชุดความรู้พร้อมอธิบายความหมาย แบ่งเป็น 2 หมวด คือ ชุดความรู้นามานุกรม วิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาหมวดทั่วไป ซึ่ง สามารถสรุปเป็นสัญลักษณ์ตัวเลขได้ คือ 2 4 1 ดังนี้

การจัดชุดความรู้คำศัพท์นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาแบ่งเป็น 2 หมวดใหญ่ คือ

1) ชุดความรู้ นามานุกรมวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน โดยแบ่งเป็น 4 หมวดย่อย คือ

(1) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในหมวดนี้ คณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาภาวนาจัดเป็นชุดความรู้ตามหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาสติปัฏฐานสูตรโดยจัดเป็นหมวดของกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นหมวดแรก ซึ่งคณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งอธิบายความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ โดยจัดหมวดหมู่ตามหมวดที่ปรากฏในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ หมวด อานาปานสติ หมวดอิริยาบถ หมวดสัมปชัญญะ หมวดปฏิกูลมนสิการ หมวดธาตุมนสิการ และหมวดนวสีถิก พบคำศัพท์อยู่ 143 คำ แบ่งเป็น 1) คำศัพท์หมวดเบื้องต้นแห่งกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีจำนวน 11 ศัพท์ เช่น พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ หมายถึง คำว่า กาย หมายถึง ร่างกายของตนเอง ส่วนคำว่า ในกาย (กาย) ได้แก่ ในรูปกายของตนเอง เช่น ลมหายใจที่อยู่ในกายนี้ อิริยาบถ สัมปชัญญะ ธาตุ อากาโร 32 และซากศพ 9 ลักษณะที่เนื่องด้วยร่างกายนี้ ดังนั้น การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จึงหมายถึง การมีสติกำหนดพิจารณาลมหายใจ เป็นต้น 2) คำศัพท์หมวด อานาปานสติ มีจำนวน 14 ศัพท์ เช่น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก หมายถึง การมีสติระลึกรู้ ระลึก ได้ถึงอาการของลมหายใจเข้า กับอาการหายใจออก เห็นลมหายใจเข้าออก ตลอดเวลา 3) คำศัพท์หมวดอิริยาบถ มีจำนวน 28 ศัพท์ เช่น ภิกษุเมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่า “เราเดิน” หมายถึง การเดินเพื่อให้มีสติ ระลึกรู้ คือเดินให้รู้ชัดถึงสภาพธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าเท้า ไม่ว่าอาการเคลื่อนไหว อาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สามารถรู้ได้ชัดว่าเท้าแต่ละข้างที่เหยียบพื้นอยู่นั้นอยู่อย่างไร รู้ชัดอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีสภาพเป็นอย่างไร เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นอย่างไร อย่างนี้เรียกว่ารู้ชัด 4) คำศัพท์หมวดสัมปชัญญะ มีจำนวน 15 ศัพท์ เช่น ภิกษุทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ หมายถึง ขณะที่เคลื่อนไหวร่างกายไปข้างหน้า มีการยกเท้าเคลื่อนไหว เป็นต้น ชื่อว่าก้าวไป (อภิกกมติ) เมื่อร่างกายเอนกลับ มีการยกเท้าถอยกลับมาด้านหลัง เป็นต้น ชื่อว่าถอยกลับ (ปฏิกกมติ) 5) คำศัพท์หมวดปฏิกูลมนสิการ มีจำนวน 44 ศัพท์ เช่น พิจารณาเห็นกายนี้ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไปเบื้องบน ตั้งแต่ปลายผมลงมาเบื้องล่าง มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่สะอาดชนิดต่าง ๆ หมายถึง ให้พิจารณาร่างกายของตนตั้งแต่เบื้องบนคือปลายผมลงมาถึงเบื้องล่างคือฝ่าเท้า ที่มีหนังหุ้มอยู่ทั่วร่างกายนี้ เป็นสิ่งที่ไม่สะอาดโดยประการต่าง ๆ 6) คำศัพท์หมวดธาตุมนสิการ มีจำนวน 14 ศัพท์ เช่น “พิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ ตามที่ดำรงอยู่โดยความเป็นธาตุว่า “ในกายนี้ มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่” หมายถึงพิจารณาเห็นร่างกายที่เป็นอยู่ขณะนี้ว่า เป็นธาตุ เพราะมีเนื้อความว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ เป็นแต่สภาวะแท้ ๆ นั่นเอง ธาตุ 4 ที่อยู่ในร่างกายนี้ คือ 1) ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) มีลักษณะแข็งและอ่อน 2) ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) มีลักษณะไหลและเกาะกุม 3) ธาตุไฟ (เตโชธาตุ) มีลักษณะร้อนและเย็น 4) ธาตุลม (วาโยธาตุ) มีลักษณะเคลื่อนไหวและหย่อนตึง และ 6) คำศัพท์หมวดนวสีถิก มีจำนวน 17 ศัพท์ เช่น ภิกษุนั้นนำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับเห็นว่า “ถึงกายนี้ก็มีสภาพอย่างนั้น มี

ลักษณะอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้” ฉะนั้น หมายถึง นำกายนี้เข้าไปเปรียบเทียบกับเห็นว่า “ถึงร่างกายของตัวนี้ก็ต้องตายกลายเป็นซากศพทั้งหลาย มีสภาพขึ้นอืด เชื้อวคล้ำ มีน้ำเหลืองไหล เป็นต้น อย่างนั้น มีลักษณะเหมือนกันอย่างนั้น ไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนั้นไปได้”

(2) คำศัพท์หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในหมวดนี้ ได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาภาวนามาจัดเป็นชุดความรู้ตามหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาสติปัฏฐานสูตรโดยจัดเป็นหมวดของเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งคณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งอธิบายความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ พบคำอยู่ 34 ศัพท์ แบ่งเป็น 1) หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานเบื้องต้น จำนวน 5 ศัพท์ เช่น เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การเจริญสติระลึกรู้ถึงการเสวยอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกข์ และกลาง ๆ คือ ไม่สุขไม่ทุกข์ ทั้งที่มีสิ่งอื่นทำให้เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นมาเอง 2) หมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จำนวน 13 ศัพท์ เช่น เมื่อเสวยสุขเวทนา ก็รู้ชัดว่า “เราเสวยสุขเวทนา” หมายถึง ขณะที่รู้สึกถึงความสุข ให้มีสติระลึกรู้ชัดว่ากำลังรู้สึกมีความสุขอยู่ (ไม่ได้รู้ถึงสิ่งที่ทำให้มีความสุข) 3) หมวดเวทนาที่มีอาภิส จำนวน 3 ศัพท์ เช่น เมื่อเสวยสุขเวทนาที่มีอาภิส ก็รู้ชัดว่า “เราเสวยสุขเวทนาที่มีอาภิส” หมายถึง ขณะที่รู้สึกถึงความทุกข์ ที่มีสิ่งอื่น เช่น รูป เสียง เป็นต้น อันทำให้เกิดความรู้สึกสุขเกิดขึ้น ให้มีสติระลึกรู้ชัดว่ากำลังรู้สึกมีความสุข ที่มีสิ่งอื่นทำให้เกิดขึ้นอยู่ 4) หมวดเวทนาไม่มีอาภิส จำนวน 3 ศัพท์ เช่น เมื่อเสวยทุกข์เวทนาที่ไม่มีอาภิส ก็รู้ชัดว่า “เราเสวยทุกข์เวทนาที่ไม่มีอาภิส” หมายถึง ขณะที่รู้สึกถึงความทุกข์ ที่มีสิ่งอื่น เช่น รูป เสียง เป็นต้น อันทำให้เกิดความรู้สึกทุกข์เกิดขึ้น ให้มีสติระลึกรู้ชัดว่ากำลังรู้สึกถึงความทุกข์ ที่มีสิ่งอื่นทำให้เกิดขึ้นอยู่ และหมวดเวทนาสรูปท้าย จำนวน 10 ศัพท์ เช่น พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายใน อยู่ หมายถึง พึงเห็นความรู้สึกสุข ทุกข์ ความรู้สึกไม่สุข ไม่ทุกข์ ทั้งมีสิ่งทำให้เกิดและสิ่งที่เกิดขึ้นเอง มีอยู่ในเวทนาที่มีอยู่ในร่างกายของตัวนี้

(3) ชุดความรู้มานุกรมวิปัสสนาหมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในหมวดนี้ ได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาภาวนามาจัดเป็นชุดความรู้ตามหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาสติปัฏฐานสูตรโดยจัดเป็นหมวดของจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งคณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งอธิบายความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ได้ พบคำศัพท์อยู่ 65 คำศัพท์ แบ่งเป็น 1) คำศัพท์หมวดแห่งจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีจำนวน 26 ศัพท์ เช่น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การมีสติพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ 2) คำศัพท์หมวดทั่วไปเกี่ยวข้องกับจิต มีจำนวน 39 ศัพท์ เช่น จิตมีราคะก็รู้ชัดว่า “จิตมีราคะ” จิตปราศจากราคะ ก็รู้ชัดว่า “จิตปราศจากราคะ” หมายถึง จิตที่เกิดพร้อมด้วยโลภะ 8 อย่าง ซึ่งเป็นจิตที่มีความกำหนัด ความยินดีในกาม ความติดใจ สิ่งที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 มีอยู่ให้มีสติระลึกรู้ชัดว่าจิตมีราคะอยู่ จิตที่เป็นกุศล และอพยา-กฤตฝ่ายโลกิยะ ซึ่งเป็นจิตที่ไม่มีความกำหนัด ไม่มีความยินดีในกาม ไม่มีความติดใจ สิ่งที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 มีอยู่ ให้มีสติระลึกรู้ชัดว่าจิตไม่มีราคะอยู่

(4) ชุดความรู้มานุกรมวิปัสสนาหมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ในหมวดนี้ ได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาภาวนามาจัดเป็นชุดความรู้ตามหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในมหาสติปัฏฐานสูตรโดยจัดเป็นหมวดของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งคณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งอธิบายความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ พบคำอยู่ 177 คำ แบ่งเป็น 1) คำศัพท์หมวดเบื้องต้นแห่งธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีจำนวน 2 ศัพท์ เช่น ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หมายถึง การเจริญสติในธรรมทั้งหลายมีนิรวรรณอุปาทานชั้น 5 อายตนะ โพชฌงค์ และสังขละ 4 โดยมีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลก 2) คำศัพท์หมวดนิรวรรณ มีจำนวน 33 ศัพท์ เช่น เมื่อกามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ภายในมืออยู่ ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเราไม่อยู่” หรือเมื่อกามฉันทะภายใน ไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า “กามฉันทะภายในของเราไม่อยู่” หมายถึงผู้ปฏิบัติพึงรู้ชัดถึงความพอใจที่เกิดจากกามคุณ คือ รูป สวय กลิ่นหอม รสอร่อย เสียงไพเราะ สัมผัสถูกใจ เมื่อมีอยู่ภายในจิตของตน ให้มีสติระลึก รู้ว่าจิตของตนกำลังมีพอใจที่เกิดจากกามคุณอยู่ หรือเมื่อความพอใจด้วยอำนาจแห่งกามไม่มีอยู่ภายในจิตของตน ให้มีสติระลึก รู้ว่าจิตของตนไม่มีความพอใจที่เกิดจากกามคุณอยู่ 3) คำศัพท์หมวดชั้น 5 มีจำนวน 18 ศัพท์ เช่น “รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้” หมายถึง มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 นี้เรียกว่ารูป รูปเกิดขึ้นเพราะอวิชชา ความไม่รู้ในธรรม 8 ประการไม่รู้ในชั้น 3 เป็นต้น รูปเกิดขึ้นเพราะตัณหา ความทะยานอยากในภพ คือกรรมภพ การแสวงหาการกระทำกรรมต่าง ๆ ทางกาย วาจา ใจ รูปเกิดขึ้นเพราะอุปาทาน การยึดมั่นถือมั่นในความคิดเห็นของตน เป็นต้น รูปเกิดขึ้นเพราะอาหาร มีกาวพิงกรอาหาร หารคือคำข้าว เป็นต้น รูปมีลักษณะเสื่อมสลายไปด้วยเหตุปัจจัย มีความเย็นร้อน เป็นต้น รูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปมี เพราะความดับแห่งอวิชชา ตัณหา อุปาทาน และอาหาร อีกประการหนึ่ง อริยมรรคประกอบด้วยองค์แปด เป็นปฏิบัติ อันให้ถึงความดับแห่งรูป 4) คำศัพท์หมวดอายตนะ มีจำนวน 24 ศัพท์ เช่น ภิกขุในธรรมวินัยนี้รู้ชัดตา รู้ชัดรูป สังโยชน์ใดอาศัยตาและรูปทั้งสองนั้นเกิดขึ้น ก็รู้ชัดสังโยชน์นั้น หมายถึง ผู้ปฏิบัติพึงมีสติระลึกอยู่ที่ตา มีสติรู้ชัดเสียงที่เกิดในเบ้าตา รูปใดที่รู้ความหมายว่าเป็นรูปของสิ่งใด เช่น รูปผู้หญิง ผู้ชาย สุนัข บ้าน เป็นต้น ให้มีสติรู้รูปรูปเหล่านั้นเป็นสิ่งที่สมมุติเกิดขึ้น 5) คำศัพท์หมวดโพชฌงค์ มีจำนวน 17 ศัพท์ เช่น ภิกขุในธรรมวินัยนี้ เมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในมืออยู่ ก็รู้ชัดว่า “สติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่อยู่” หรือเมื่อสติสัมโพชฌงค์ภายในไม่มีอยู่ ก็รู้ชัดว่า “สติสัมโพชฌงค์ภายในของเราไม่อยู่” หมายถึงเมื่อมีการระลึกได้อยู่ภายในจิตของตน ให้ระลึกว่าการระลึกได้มีอยู่ภายในจิตของตน หรือการระลึกได้ไม่มีอยู่ในจิตของตน ให้รู้ชัดว่า ไม่มีการระลึกได้มีอยู่ภายในจิตของตน 6) คำศัพท์หมวดอริยสัจ มีจำนวน 69 ศัพท์ เช่น ภิกขุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” หมายถึง ภิกษุยอมรู้ชัดธรรมที่เป็นไปในภูมิ 3 ยกเว้นตัณหาตามสภาวะที่เป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” พึงมีสติระลึก รู้ว่า ความเกิดขึ้น ความมีขึ้น ความอุปบัติขึ้นแห่งอารมณ์ทั้งหลาย ที่อยู่ภายในจิตของตน นี่คือทุกข์ และ 7) คำศัพท์หมวดสรูป มีจำนวน 14 ศัพท์ เช่น ปรับอินทรีย์ให้สมดุล หมายถึง การนำเอากุศลธรรมที่มีพลังที่เรียกว่า พละ และกุศลธรรมที่มี

สมรรถนะความเป็นใหญ่ ที่เรียกว่า อินทรีย์ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ที่อยู่ภายในกายใจของเรา มาปรับให้สอดคล้องกัน เป็นกำลังให้บรรลุผลที่พึงปรารถนาอันสูงสุด

(5) บทสรุปสุดท้ายแห่งสติปัฏฐานสูตร

ในหมวดนี้เป็นบทสรุปของการปฏิบัติวิปัสสนาที่ปรากฏในท้ายของหมวดทุกหมวดในมหาสติปัฏฐานสูตร มีจำนวน 10 ศัพท์ด้วยกัน เช่น หรือว่า ภิกษุผู้มีสติปรากฏอยู่เฉพาะหน้าว่า “กายมีอยู่” ก็เพียงเพื่ออาศัยเจริญญาณ เจริญสติเท่านั้น หมายถึง ระลึกรู้ว่าลมหายใจที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้านั้นมีอยู่ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย ไม่ใช่อดีต ไม่ใช่สิ่งที่เนื่องด้วยอดีต ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ใคร ไม่ใช่ของใคร ลมหายใจที่เกิดขึ้นกับร่างกายนี้มีเพื่อทำให้เกิดปัญญา เพื่ออาศัยในการทำให้สติเจริญขึ้นเท่านั้น ไม่มีความทะยานอยากให้ลมหายใจเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามความคิดเห็นที่ผิดของตน ว่าเป็นร่างกายตน เป็นลมหายใจของตน เป็นต้น โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งลมหายใจเข้าออกและร่างกาย เรียกว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ แม้คำศัพท์ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีนัยเดียวกันนี้

2) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดทั่วไป ที่ใช้ในการอธิบายการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

ในหมวดนี้ได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนาภาวนามาจัดเป็นชุดความรู้ตามหลักของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหมวดคำศัพท์ทั่วไปที่ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งคณะวิจัยได้รวบรวมคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งอธิบายความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของคำศัพท์ โดยเรียงอักษรตามวรรคภาษาบาลี ตั้งแต่ กวรรค จวรรค ตวรรค ปวรรค และนอกวรรค ซึ่งสามารถสรุปคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในหมวดทั่วไป พบคำอยู่ 119 คำ แบ่งเป็น 1) คำศัพท์หมวด กวรรค มีจำนวน 5 ศัพท์ 2) คำศัพท์หมวด จวรรค มีจำนวน 4 ศัพท์ 3) คำศัพท์หมวด ตวรรค มีจำนวน 11 ศัพท์ 4) คำศัพท์หมวด ปวรรค มีจำนวน 4 ศัพท์ 5) คำศัพท์หมวดนอกวรรค มีจำนวน 47 ศัพท์ ตัวอย่างคำศัพท์เช่น กำหนด กำหนดรู้อารมณ์ โกลังโกละโสตาบัน โคตรภูญาณ คำศัพท์หมวด จวรรค ดังนี้ เจริญมรณานุสสติ ญาณ ญาณเครื่องรู้แจ้ง ญาณทัสสนวิสุทธิ คำศัพท์หมวด ตวรรค ดังนี้ ตรุณวิปัสสนา ไตรสิกขา ทศพลญาณ 10 ทักขิโนยสงฆ์ ทิฏฐิปัตตะ ทิฏฐิวิสุทธิ ทิฏฐิสัมปันโน ธรรมานุสาารี นาม นามรูปปริจเฉทญาณ เป็นต้น

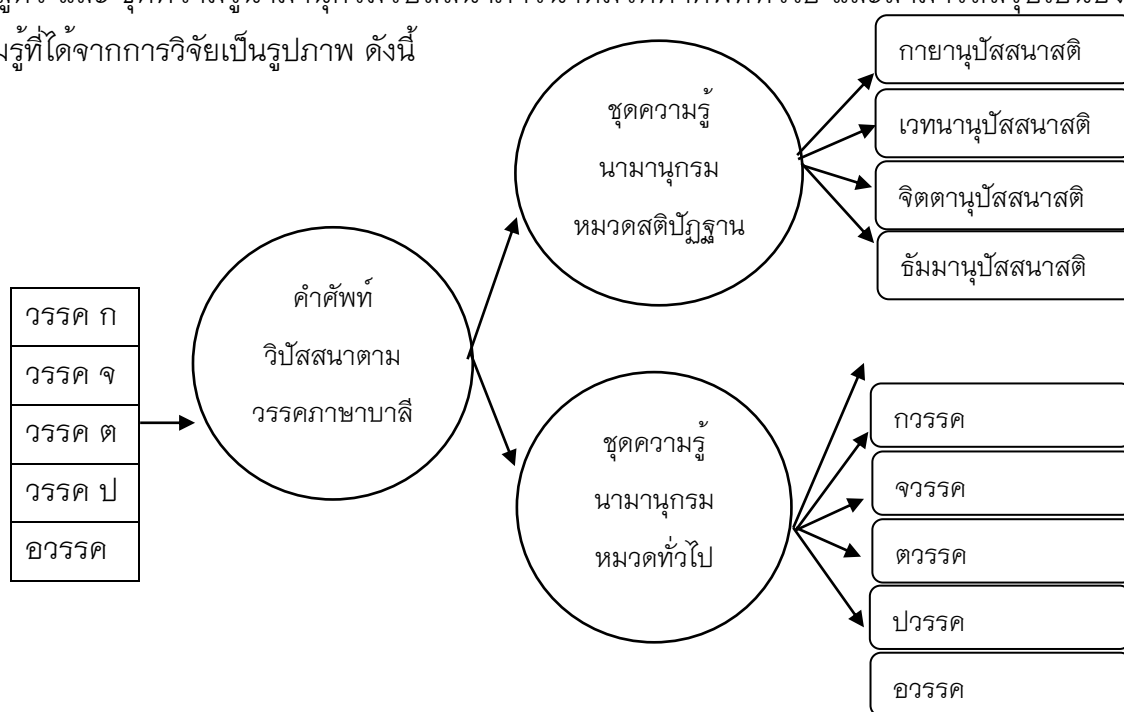
รวมจำนวนคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่จัดเป็นชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งสิ้น 536 ศัพท์ สามารถจัดเป็นชุดความรู้ได้ 2 หมวดใหญ่ คือ 1) ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร 2) ชุดความรู้ นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาหมวดทั่วไป ซึ่งประกอบไปด้วย 5 หมวดย่อย คือ ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาหมวดธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาตามหมวดทั่วไป

3. นำเสนอนามานุกรมศัพท์วิปัสสนาภาวนา ดังนี้

จากข้อมูลการวิจัยนี้เป็นชุดองค์ความรู้ด้านคำศัพท์บทบาฬิวิปัสสนาภาวนาในพระพุทธศาสนา คณะผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลงานชุดองค์ความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาแก่พระวิปัสสนาจารย์ และโยคีผู้ปฏิบัติ ได้เรียนรู้ความหมายตรงตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สามารถเป็นแบบอย่างในการเรียนคำศัพท์วิปัสสนาภาวนาในยุคดิจิทัลได้อย่างเหมาะสมและชุดข้อมูลนี้สามารถนำมาเพื่อพัฒนาเป็นนวัตกรรมใช้ประโยชน์ในทางวิชาการและการสอนวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะก่อให้เกิดความสะดวก เข้าใจง่าย และทันสมัยเพื่อให้พระภิกษุ-สามเณร หน่วยงานรัฐ องค์กร สถาบันการศึกษา สำนักปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไปเกิดความสนใจศึกษาคำศัพท์บทบาฬิที่จำเป็นต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาซึ่งจะส่งผลให้เกิดองค์ความรู้ ปัญญาและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้รวบรวมเรียบเรียงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจัดเป็นชุดความรู้ตามหมวดต่าง ๆ ได้เป็น 2 หมวดคือ ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และ ชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาหมวดคำศัพท์ทั่วไป และสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นรูปภาพ ดังนี้

“แผนผังมโนทัศน์องค์ความรู้ใหม่ของชุดความรู้นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร”

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง นามานุกรมวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คณะผู้วิจัยพบว่า ยังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าอีกมาก เนื่องด้วยคำศัพท์ที่เป็นบทบาลีพระไตรปิฎก นั้น มีบทบาลีที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติกรรมฐานทั้งด้านสมถะและวิปัสสนาครบถ้วนบริบูรณ์แต่ยังไม่ได้แยกธาตุ วิภัติ ปัจจัยและแปลความหมายสำหรับผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี จากบทบาลีที่เป็นต้นฉบับด้วยคัมภีร์หลักภาษาคือกลุ่มคัมภีร์ลัทธิท้าววิเสส คณะผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นที่จะศึกษาวิเคราะห์ถอดแบบองค์ความรู้ในบทบาลีเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับผู้เริ่มในการปฏิบัติกรรมฐาน

References

- Kalupahana, David J. (1992). *A History of Buddhist Philosophy: Continuities and Discontinuities*. University of Hawaii Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1989). *Pali Commentary*. MCU Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. MCU Press.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2009). *Thai Commentary*. MCU Press.
- Pengpala, P. (1990). *Influences of Pali and Sanskrit on Thai* (4th ed.). Ramkhamhang University.
- Phrayankittitara. (1999). *Abhidhammaddha Panchika Addhayochana*. MCC Press.
- Phraaccavangsatera. (2003). *Saddhaniti Dhatmala the Main Scriptures of Pali Maha Grammar*. (Translate by Phramahanimit Dhammasalo et al.). Pitakagson Press.
- Phrabuddhappiyamahatera. (2000). *Patarupasitti*. Thammasapha Press.
- Phra Dhampidok (P. A. Payutto). (1999). *Buddha's Teaching Methods*. Berkman.
- Phramahasompong Mutito. (2003). *Abhidhamwanna*. Payul Printing Press.
- Phramokkallanamahatera. (1992). *Abhitanpapatipika and Abhitanpapatipika Suci*. MCC Press.
- Phrasopanamahatera. (2006). *The Foundations of Mindfulness to the path leading to Nivaraṇa*, (Translate by Phracantasariwong). Thairaiwan Press.
- Phravisuttacharamahatera. (2016). *Dhatuwattasangkahapatanissaya* (2nd ed.). Printing Dhana company.
- Sangchanknam. (1997). *Teaching Methods of the Buddha*. MCC Press.